

Wartości niematerialne i prawne – ujmowanie i prezentacja



Redaktorzy naukowi
Teresa Cebrowska
Waldemar Dotkuś



Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Senacka Komisja Wydawnicza

Zdzisław Pisz (przewodniczący)

*Andrzej Bąk, Krzysztof Jajuga, Andrzej Matysiak, Waldemar Podgórski,
Mieczysław Przybyła, Aniela Styś, Stanisław Urban*

Recenzenci

Waldemar Gos, Józef Pfaff

Redaktor Wydawnictwa

Agnieszka Flasińska

Redaktor techniczny

Barbara Łopusiewicz

Korektor

Dorota Pitulec

Łamanie

Adam Dębski

Projekt okładki

Beata Dębska

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-114-0

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
Melania Bąk , Wartości niematerialne w polityce rachunkowości przedsiębiorstwa.....	11
Olga Budzińska , Kwalifikacja i wycena prac badawczo-rozwojowych według polskich i międzynarodowych standardów rachunkowości	22
Halina Buk , Kreowanie wartości marki w procesie łączenia się spółek handlowych.....	32
Jolanta Chluska , Wartości niematerialne i prawne w rachunkowości w Rosji i w Polsce	42
Małgorzata Cieciora, Hanna Czaja-Cieszyńska , Rozliczanie wartości firmy w świetle polskich i międzynarodowych regulacji rachunkowości – analiza przyjętych rozwiązań.....	51
Przemysław Czajor , Prawa do emisji gazów cieplarnianych w świetle krajowych oraz międzynarodowych regulacji rachunkowości	62
Beata Dratwińska-Kania , Koszty prac rozwojowych – ujęcie księgowie i sprawozdawcze	72
Waldemar Gos, Stanisław Hońko , <i>Know-how</i> jako składnik aktywów.....	82
Maciej Frenzel , Aktywowanie wewnętrznie wytworzonych zasobów niematerialnych w wartości innych aktywów – zagadnienia dyskusyjne .	97
Łukasz Furman , Znak towarowy w świetle prawa bilansowego i podatkowego	110
Małgorzata Kamieniecka , Prawa majątkowe ze świadectw pochodzenia energii ze źródeł odnawialnych – inwestycje, wartości niematerialne i prawne czy towary?.....	119
Joanna Koczar , Rosyjskie prawo bilansowe a identyfikacja, pomiar i wycena wartości niematerialnych.....	133
Dorota Anna Mikulska , Prawo użytkowania wieczystego gruntu w księgach rachunkowych – wymogi polskiego prawa bilansowego.....	148
Alicja Mazur , Ustalanie wartości godziwej aktywów niematerialnych nabytych w drodze połączenia jednostek gospodarczych.....	157
Anna Mazurczak, Paweł Zieniuk , Wycena i prezentacja znaku towarowego w sprawozdaniu finansowym.....	166
Aleksandra Łakomiak , Wycena technologicznych aktywów niematerialnych.....	176
Adrian Ryba , Wycena i ewidencja wartości niematerialnych zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości Finansowej	189
Kazimierz Sawicki , Istota i zakres wartości niematerialnych i prawnych według ustaw o rachunkowości i podatku dochodowym oraz międzynarodowych standardów MSR/MSSF	199

Edward Wiszniowski , Dylematy postrzegania wartości niematerialnych i prawnych.....	209
Marzena Wrona , Koszty prac badawczych i rozwojowych w świetle polskiego prawa bilansowego, MSR/MSSF oraz prawa podatkowego – analiza porównawcza	226
Joanna Zuchewicz , Ujemna wartość firmy w regulacjach polskich i międzynarodowych.....	236
Katarzyna Żuk , Ujęcie księgowe nakładów na witrynę internetową dotyczącą e-usług	245
Irina A. Lukyanova, Tatiana A. Verezubova , Problemy wyceny własności intelektualnej jako składnika wartości niematerialnych i prawnych	264

Summaries

Melania Bąk , Intangible assets in accounting policy of an enterprise.....	21
Olga Budzińska , Appraisal and valuation of research and development works according to Polish and international accounting standards	31
Halina Buk , Creation of brand value in the process of commercial companies' merger	41
Jolanta Chluska , Intangible assets in Polish and Russian accounting.....	50
Małgorzata Ciecziura, Hanna Czaja-Cieszyńska , Calculation of goodwill in terms of Polish and international regulations of accountancy – analysis of accepted solutions.....	61
Przemysław Czajor , Greenhouse gases emission rights in the light of domestic and international accounting regulations	71
Beata Dratwińska-Kania , Costs of developmental works – the bookkeeping and financial reporting depiction	81
Waldemar Gos, Stanisław Hońko , Know-how as an asset.....	96
Maciej Frendzel , Recognition of internally generated intangible resources in value of other assets – questionable issues	109
Łukasz Furman , Trademark in the light of balance sheet law and tax law ...	118
Małgorzata Kamieniecka , Property rights from certificates of origins from renewable energy — investments, intangible assets or goods for sale?	132
Joanna Koczar , Russian balance law and recognition, measurement and valuation of intangible assets.....	147
Dorota Anna Mikulska , Right of perpetual use of land in books of accounts – regulations of Polish balance sheet law	156
Alicja Mazur , Fair value measurement of intangible assets acquired in the merger of economic entities.....	165
Anna Mazurczak, Paweł Zieniuk , Valuation and presentation of trademarks in financial statements	175

Aleksandra Łakomiak , Measurement of technological intangible assets.....	188
Adrian Ryba , Measurement and recording of intangible fixed assets in accordance with International Accounting Standards	198
Kazimierz Sawicki , Essence and scope of intangible assets according to regulations concerning bookkeeping and taxes, and international standards IAS/IFRS	208
Edward Wiszniowski , Dilemmas regarding the perception of intangible assets	225
Marzena Wrona , Costs of research and development works in the light of Polish balance sheet law, IAS/IFRS and tax law — comparative analysis	235
Joanna Zuchewicz , Negative value of a company in Polish and international regulations	244
Katarzyna Żuk , Accounting for investments in the web site for e-services ..	263
Irina A. Lukyanova, Tatiana A. Verezubova , Problems of valuation of intellectual property as a component of intangible assets	277

Maciej Frendzel

Uniwersytet Łódzki

AKTYWOWANIE WEWNĘTRZNIE WYTWORZONYCH ZASOBÓW NIEMATERIALNYCH W WARTOŚCI INNYCH AKTYWÓW – ZAGADNIENIA DYSKUSYJNE

Streszczenie: Artykuł odnosi się do wykorzystania wartości użytkowej do wyceny niektórych pozycji w świetle rozwiązań polskich i międzynarodowych. Wartość użytkowa zdefiniowana jako zdyskontowana wartość przyszłych przepływów pieniężnych netto związanych z użytkowaniem pewnego składnika lub grupy zasobów odzwierciedla korzyści, które zgodnie z oczekiwaniami kierownictwa zostaną zrealizowane w przyszłości. Jak pokazuje przeprowadzona analiza, wpływ na przyszłe przepływy mają zarówno pozycje ujęte w sprawozdaniu finansowym, jak i te, które nie spełniają warunków takiego ujęcia. W tym kontekście przedyskutowano problem ujmowania wewnętrznie wygenerowanych zasobów niematerialnych w wartości innych aktywów, co może przybierać formę zastępowania wartości wykazywanych, a także ich aktywowania w przypadku odwracania odpisów aktualizujących.

Słowa kluczowe: aktywa niematerialne, aktywowanie aktywów niematerialnych, utrata wartości aktywów, wartość użytkowa.

1. Wstęp

Zasoby niematerialne stanowią jeden z kluczowych elementów tworzących przewagę konkurencyjną podmiotów gospodarczych we współczesnej gospodarce i mogą determinować jego wyniki, rozwój i przetrwanie w długiej perspektywie [Urbanek 2008, s. 5]. Obowiązujące obecnie regulacje rachunkowości, zarówno krajowe, jak i międzynarodowe, przewidują dualne podejście do wykazywania takich pozycji. Ogólnie podmioty gospodarcze wykazują w bilansach wartości niematerialne nabyte indywidualnie lub w grupie, w tym pozyskane w drodze połączenia jednostek gospodarczych lub w formie aportu, pomijają zaś (z pewnymi wyjątkami¹) wartości niematerialne wypracowane we własnym zakresie. Rozwiązanie takie ma swoje racjonalne uzasadnienie wiążące się m.in. z zasadą ostrożności, problemami z wiarygodnym oszacowaniem kosztu pozyskania takich pozycji oraz częstym brakiem możliwości jednoznacznej identyfikacji składnika.

¹ Wyjątkami w tym zakresie są przede wszystkim koszty prac rozwojowych.

Niniejsze opracowanie odnosi się do specyficznego zjawiska, w którego wyniku pewne niekwalifikujące się do odrębnego ujęcia wartości niematerialne, np. wytworzone we własnym zakresie, są od strony ekonomicznej aktywowane w wartości innych pozycji wykazywanych w bilansie, a czasami całkowicie je zastępują. Celami niniejszego artykułu są identyfikacja i omówienie problemu aktywowania nieujętych wartości niematerialnych w wartości innych pozycji bilansowych w kontekście testów na odzyskiwalność aktywów. Podstawą do napisania artykułu były analiza i interpretacja regulacji rachunkowości oraz studia literaturowe.

2. Ogólne zasady ujmowania wartości niematerialnych wytworzonych we własnym zakresie

Zarówno międzynarodowe regulacje rachunkowości (standardy międzynarodowe), jak i krajowe (ustawa o rachunkowości) przewidują ograniczone możliwości ujmowania wartości niematerialnych wytworzonych we własnym zakresie. Do wartości niematerialnych wygenerowanych wewnątrznie, które kwalifikują się do ujęcia w bilansie należą przede wszystkim koszty prac rozwojowych. Ze względu na ograniczone możliwości określenia kosztu pozyskania, momentu pozyskania, identyfikacji powstających zasobów, a także brak możliwości jednoznacznego przypisania poniesionych nakładów do poszczególnych pozycji, poza bilansem znajduje się bardzo wiele zasobów wypracowanych przez podmiot [*Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości...* 2007, MSR 38 § UW 29-46i], które mają kluczowe znaczenie dla jego funkcjonowania. Należą tutaj takie elementy, jak marka, znaki towarowe i firmowe oraz związane z nimi lojalność i przywiązanie klientów, zdolności, umiejętności, doświadczenie i kompetencje pracowników, relacje z dostawcami, zorganizowanie i procesy przedsiębiorstwa wpływające często na efektywność podejmowanych działań, niektóre licencje i patenty, udział w rynku itp. [Sobańska (red.) 2006, s. 5–28]. Niektóre z tych pozycji są z perspektywy rachunkowości zasobami możliwymi do zidentyfikowania (można je wydzielić z jednostki lub wynikają z umowy lub mocy prawa), inne wchodzą do ogólnie pojmowanej, wewnątrznie wygenerowanej wartości firmy. Wielkości te w przypadku pozyskania z zewnątrz (np. w formie aportu, nabycia lub przejęcia innego podmiotu) kwalifikują się do ujęcia samodzielnie lub w ramach wartości firmy, nie mogą być jednak ujęte w sytuacji wytworzenia ich we własnym zakresie.

Nieujęte zasoby przyczyniają się w bardzo dużym stopniu do korzyści generowanych przez daną jednostkę głównie poprzez wpływ na przychody i koszty, w związku z tym mają pośredni lub bezpośredni wpływ na kwoty przepływów wypracowywanych przez podmiot i przez to na miary wartości opierające się na takich przepływach.

3. Problem odzyskiwalności aktywów wykazywanych w bilansie

W świetle podejścia bilansowego aktywa jednostki utożsamiane są z zasobami, które w przyszłości, zgodnie z oczekiwaniami, spowodują wpływ do niej korzyści ekonomicznych. Przyczynianie się do generowania pożytków ekonomicznych jest podstawowym kryterium determinującym wykazywanie aktywów w bilansie i uwidocznione jest w ich definicjach [Walińska 2009, s. 66]. W sytuacji gdy można oczekiwać, że wykazywany przez podmiot (np. na dzień bilansowy) składnik nie będzie przyczyniać się do wypracowywania pożytków, np. z jego sprzedaży, ze sprzedaży produktów lub usług wytwarzanych z jego pomocą, ograniczenia ponoszonych kosztów itp. jednostka powinna usunąć go z bilansu. Konieczność odniesienia się do korzyści ekonomicznych osiąganych ze składnika, czyli problem odzyskiwalności wiąże się ściśle (i przede wszystkim) z wyceną pozycji bilansowych w koscie historycznym lub wartości historycznej. Zarówno polskie, jak i międzynarodowe regulacje wskazują, że jeżeli przyszłe korzyści generowanie dzięki danemu składnikowi nie pokryją jego wartości ustalonej na dany dzień, jednostka powinna ująć odpis aktualizujący.

Testy na odzyskiwalność pozycji bilansowych, sprowadzające się do sprawdzenia, czy wykazywane w bilansie nakłady poniesione na ich pozyskanie² zostaną w przyszłości odzyskane mogą przybierać różną formę. Często stosowanym podejściem jest wycena według podejścia „niższej z”, gdzie wycena sprowadza się do porównania kosztu historycznego (np. kosztu wytworzenia lub ceny nabycia) lub innej miary historycznej z bieżącą ceną sprzedaży, ceną sprzedaży netto, wartością rynkową, wartością godziwą, kwotą możliwą do odzyskania netto itp. Rozwiązanie takie stosowane jest np. w świetle ustawy o rachunkowości dla zapasów, inwestycji krótkoterminowych lub długoterminowych (przy założeniu, że jednostka wycenia je w koscie historycznym), w świetle MSR 2 dla zapasów.

Inne rozwiązanie przewidują standardy międzynarodowe oraz przepisy uzupełniające ustawę o rachunkowości (KSR 4 „Utrata wartości aktywów”) w odniesieniu do aktywów trwałych, takich jak rzeczowe aktywa trwałe, wartości niematerialne i prawne (w tym wartość firmy), nieruchomości inwestycyjne (wyceniane w koscie historycznym), a także w pewnych przypadkach dla niektórych inwestycji (np. w podmiotach zależnych). Regulacje te wymagają, aby jednostka w momencie wystąpienia przesłanek utraty wartości porównała wartość bilansową składnika z jego wartością odzyskiwalną [Michalak 2003]. Ta druga określona jest jako wyższa z dwóch wartości: wartości godziwej pomniejszonej o koszty sprzedaży (zazwyczaj ceny sprzedaży netto) oraz wartości użytkowej. Wartość użytkowa to suma zdyskontowanych przyszłych przepływów netto, które są oczekiwane z użytkowania (wykorzystania) składnika aktywów [Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości..., MSR 36, § 6; Krajowy Standard Rachunkowości..., KSR 4, § 2.11]. Porównanie

² Nakłady poniesione lub inne wartości ustalone w przeszłości.

wskazanych miar opiera się na ekonomicznej racjonalności decyzji kierownictwa – jeżeli jednostka może oczekiwać, że ze sprzedaży otrzyma wyższą kwotę niż z dalszego użytkowania składnika, działające racjonalnie kierownictwo zdecyduje najprawdopodobniej o sprzedaży składnika. Jeżeli przyszłe zdyskontowane przepływy pieniężne netto przewyższają bieżącą cenę sprzedaży netto, kierownictwo zdecyduje się najprawdopodobniej pozostawić składnik aktywów w celu jego dalszego wykorzystania [Michalak 2004].

Wartość użytkowa, czyli suma zdyskontowanych przyszłych przepływów pieniężnych netto określana jest na podstawie przygotowanych przez kierownictwo prognoz przepływów pieniężnych, które są oczekiwane z dalszego wykorzystania analizowanej pozycji. Czynnikiem determinującym określenie wartości użytkowej danego składnika aktywów jest możliwość wiarygodnego określenia przyszłych wpływów środków pieniężnych, które zostaną, zgodnie z działaniami kierownictwa, wygenerowane w związku z jego dalszym wykorzystaniem oraz wydatków koniecznych do poniesienia w celu realizacji wpływów.

Istotnym problemem wiążącym się z ustaleniem wartości użytkowej jest to, że wiele aktywów wykazywanych przez jednostki gospodarcze nie generuje samodzielnie wpływów pieniężnych – zazwyczaj aktywa te przyczyniają się do powstawania przepływów poprzez ich wykorzystanie w ramach szerszej grupy. W takim przypadku zarówno regulacje krajowe, jak i międzynarodowe nakazują przeniesienie analizy dotyczącej odzyskiwalności składnika aktywów na wyższy poziom – poziom ośrodka generującego przepływy pieniężne³. Ośrodek generujący przepływy pieniężne to grupa identyfikowalnych aktywów, które łącznie wypracowują korzyści ekonomiczne, w znacznym stopniu niezależne od pożytków ekonomicznych wypracowywanych przez inne grupy. W niektórych przypadkach ośrodkiem takim jest duża część jednostki lub ona sama, np. gdy jest to podmiot skoncentrowany na określonej działalności produkcyjnej lub usługowej.

Do aktywów, które często samodzielnie generują przepływy pieniężne należą zazwyczaj inwestycje – np. nieruchomości inwestycyjne, inwestycje w jednostki zależne, stowarzyszone i wspólne przedsięwzięcia. Aktywami, które analizowane są zazwyczaj na poziomie ośrodka generującego przepływy pieniężne są wartości niematerialne (w tym wartość firmy) oraz rzeczowe aktywa trwałe.

4. Specyfika wartości użytkowej w kontekście przedmiotu pomiaru

Problem aktywowania wartości niematerialnych wytworzonych we własnym zakresie wiąże się ściśle ze sposobem ustalania wartości odzyskiwalnej, a szczególnie ze specyfiką jednego z determinujących ją parametrów – wartości użytkowej.

³ KSR 4 mówi o ośrodku wypracowującym przepływy pieniężne [*Krajowy Standard Rachunkowości...*, § 2.6].

Ogólnie, szacując wartość użytkową składnika lub grupy aktywów, jednostka powinna przeanalizować i wyprognozować przyszłe przepływy środków pieniężnych, które zostaną zrealizowane w związku z użytkowaniem tej pozycji oraz przepływy środków pieniężnych netto z tytułu jej zbycia na koniec okresu jej użytkowania. Oczekiwane przepływy środków pieniężnych z dalszego użytkowania składnika obejmują zatem:

a) prognozowane wpływy środków pieniężnych z dalszego użytkowania danego składnika aktywów,

b) prognozowane wydatki środków pieniężnych, które muszą nastąpić, aby mogło dojść do wygenerowania wpływów środków pieniężnych z dalszego użytkowania danego składnika aktywów (w tym przepływy ewentualnie dostosowujące składnik aktywów do użytkowania), a które można bezpośrednio przyporządkować do tego składnika lub grupy albo na rozsądnych i spójnych zasadach można w części przyporządkować temu składnikowi lub grupie⁴.

Wartość użytkowa szacowana jest na podstawie rzeczywistych i najlepszych planów kierownictwa opartych na racjonalnych przesłankach. Oszacowania przyszłych przepływów powinny uwzględniać bieżący stan przedmiotu, co oznacza, że prognozy nie uwzględniają przyszłych przepływów wynikających z planowanej dopiero restrukturyzacji i ulepszeń czy udoskonaleń (zarówno po stronie wpływów jak i wydatków). Co charakterystyczne, przyszłe przepływy pieniężne szacowane są na podstawie zamierzeń kierownictwa co do wykorzystania składnika aktywów, nie muszą zatem odzwierciedlać najlepszego i najpełniejszego użytkowania tej pozycji. Takie określenie przepływów sprawia, że wartość użytkowania określana jest z perspektywy danego podmiotu i przyjętych przez jego kierownictwo założeń [Rosenfield 2008]. W tym samym czasie innych podmiot, posiadający identyczny składnik aktywów może rozpiścić inne przepływy związane z planowanym użytkowaniem (takim samym lub innym).

Istotnym problemem związanym z szacowaniem wartości użytkowej jest to, że niezmiernie rzadko przyszłe przepływy pieniężne wynikają z wykorzystania pojedynczego składnika aktywów. Zazwyczaj przepływy związane są z różnymi zasobami, z których istotna część może mieć charakter niematerialny. Co więcej, niektóre z zasobów, z których korzysta jednostka, mogą być nieujęte w sprawozdaniu finansowym, w wyniku czego można odnieść fałszywe wrażenie, że przepływy pieniężne są generowane jedynie przez składnik ujęty [Barth, Landsman 1995]. Przykładem może być użytkowanie autobusu na podmiejskiej trasie. Szacując wartość użytkową autobusu, należy przeanalizować oczekiwane wpływy i wydatki związane z jego wykorzystaniem. We wpływach zostaną uwzględnione kwoty otrzymane ze sprze-

⁴ W kontekście testów na utratę wartości szacowanie przyszłych przepływów środków pieniężnych netto obwarowane jest przez poszczególne regulacje określonymi warunkami. Na przykład przyszłe szacunki przepływów pieniężnych nie powinny obejmować wpływów i wypływów pochodzących z działalności finansowej oraz wpływów i płatności z tytułu podatku dochodowego.

daży biletów lub innych usług transportowych, a w wydatkach oszacowane płace (i obciążenia społeczne) pracowników, wydatki na paliwo, ubezpieczenia, remonty itp. Po zdyskontowaniu wszystkich przepływów pieniężnych, uwzględniając również oszacowaną końcową cenę sprzedaży netto autobusu na moment wycofania go z wykorzystania, ustalona zostaje wartość użytkowa. Na wielkość tę mają wpływ przede wszystkim planowane wpływy z podstawowej działalności, czyli ze sprzedaży biletów i usług transportowych. Na kwoty te wpływa nie tylko sam fakt posiadania i użytkowania autobusu, lecz także zawarte kontrakty na świadczenie usług, umiejętność szukania nowych zleceń, marka przewoźnika, jego pozycja konkurencyjna, *know-how* itp. Przykładowo, właściciel pojazdu może mieć intratną, długoterminową umowę z kontrahentem na przewóz jego pracowników. Umowa ta wpływa na wartość otrzymanych kwot z wykorzystania autobusu, jednak przepływy te wiążą się z kilkoma elementami, wśród których oprócz autobusu znajdują się również wspomniana umowa i inne zasoby.

Zawarcie kolejnego tego typu kontraktu spowoduje wzrost wartości użytkowej (przy założeniu, że zawarta umowa jest korzystna dla podmiotu), jednak mylnie jest utożsamianie tego wzrostu jedynie z autobusem. Przyrost wartości wynika z zawartej umowy – dlatego reprezentuje jej wartość, a nie wartość samego autobusu⁵. Analogicznie, szacowana kwota przepływów przy użytkowaniu autobusu może wynikać z wysokiej oczekiwanej sprzedaży biletów, co można wiązać nie z samym autobusem, lecz dobrą marką przewoźnika, przyzwyczajeniem klientów, wysoką jakością świadczonych usług i innymi tego typu elementami (często wzajemnie powiązanymi⁶), które mogły być wypracowywane przez kilka lat. Każdy nowy przewoźnik wchodzący na identyczny rynek z identycznym autobusem mógłby generować znacznie niższe wpływy z tego tytułu.

Kwota szacowanych przepływów może wynikać nie tylko ze wspomnianych już zawartych umów, lecz także z monopolistycznej pozycji wynikającej z ograniczeń administracyjnych czy posiadania pozwoleń lub licencji na tego typu działalność, które pomijane są w bilansie ze względu na to, że nie powstały w drodze ich nabycia. Oznacza to, że wartość użytkowa odzwierciedla nie tylko wartość zasobów wykazywanych przez podmiot, lecz również wszelkie inne zasoby znajdujące się w dyspozycji jednostki gospodarczej. Przykładowo w spółce wydobywczej posiadającej złożę określonego surowca i koncesję na jego wydobycie wysokie przepływy pieniężne netto mogą być generowane z wykorzystaniem licznych aktywów rzeczowych, lecz wyłącznie, i przede wszystkim, dzięki posiadaniu takiego złoża i koncesji. Przypisanie w takim podmiocie wartości użytkowej do wykazywanych w bilansie pozycji, bez uwzględnienia posiadanej koncesji na wydobycie (i samego złoża), wydaje się istotnym błędem.

⁵ Oczywiście bez posiadania pojazdu realizacja korzyści nie byłaby możliwa.

⁶ Przykładowo marka, dobre relacje z klientami i wysoka jakość świadczonych usług mogą się ściśle wiązać z umiejętnościami i zaangażowaniem pracowników (kierowców).

Analiza wszystkich zasobów przyczyniających się do generowania przepływów pieniężnych staje się bardziej skomplikowana, gdy rozważany jest duży ośrodek generujący przepływy pieniężne, np. zakład produkcyjny lub cała firma. W takim przypadku oprócz olbrzymiej grupy ujętych aktywów rozważyć należy również aktywa rzeczowe użytkowane, lecz całkowicie zamortyzowane, które mogą być kluczowe dla tych przepływów, a także wartości niematerialne nieujęte, które trudno zidentyfikować i wyodrębnić, np. efekt synergii, zorganizowanie, relacje między poszczególnymi komórkami itp.

Przedstawione problemy obrazują pewną nieokreśloność ekonomiczną zarówno przedmiotu pomiaru (jakie zasoby przyczyniają się do generowania przepływów), jak i samej wartości użytkowej, silnie podatnej na oceny, analizy, umiejętności i założenia kierownictwa. Czynniki te mogą, poprzez pewne mechanizmy, wpływać na wartość wykazywanych pozycji i skutkować specyficznymi rozwiązaniami.

5. Aktywowanie nieujętych wartości niematerialnych w wartości pozycji bilansowych

Jak zauważono wcześniej, regulacje zarówno krajowe, jak i międzynarodowe wymagają testów na odzyskiwalność składnika lub grupy aktywów, zwłaszcza gdy wystąpiły przesłanki utraty wartości⁷. Podstawowym parametrem wykorzystywanym w testach na utratę wartości jest wartość odzyskiwalna, która definiowana jest w odniesieniu do wartości godziwej (rynkowej) pomniejszonej o koszty zbycia i wartości użytkowej. Jeżeli wartość użytkowa przewyższa wartość godziwą pomniejszoną o koszty zbycia, to determinuje wartość odzyskiwalną⁸ i jest punktem odniesienia w ustalaniu odpisu aktualizującego.

Jeżeli wartość użytkowa przewyższa wartość składnika aktywów (lub grupy), jednostka nie ujmuje odpisu aktualizującego mimo wystąpienia oczywistych dowodów utraty wartości danej pozycji, takich jak spadek potencjału użytkowego, spadek cen rynkowych analogicznych pozycji, uszkodzenie składnika itp. W sytuacji gdy za wysokie przepływy uwzględnione przy ustalaniu wartości użytkowej odpowiadają nieujęte wartości niematerialne, takie jak np. marka, znaki towarowe lub firmowe, zawarte umowy z kontrahentami, umiejętności pracowników, z ekonomicznego punktu widzenia (z perspektywy miary bazującej na przepływach) pozycje niematerialne zastępują wartość ujętych aktywów. Przykład 1 ilustruje problem.

⁷ Dla niektórych pozycji testy przeprowadzane są niezależnie od wystąpienia takich przesłanek – przykładem może być np. wartość firmy, wartości niematerialne bez określonego okresu użytkowania lub wartości niematerialne nie dostępne do użytkowania [*Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości...*, MSR 36, § 10].

⁸ Dalsze rozważania prowadzone w niniejszym opracowaniu odnoszą się do takiej sytuacji.

Przykład 1

Podmiot X posiada maszynę, której potencjał użytkowy określić można w odniesieniu do miesięcznej produkcji w wysokości 1000 szt. produktu A. W 2010 r. spółka X podpisuje 2-letnią umowę z zagranicznym kontrahentem na miesięczne dostawy 300 szt. produktu A po bardzo korzystnej cenie (pozostałych 700 szt. sprzedawanych jest na rynku). W analizowanym roku wystąpiła następująca sytuacja (trzy różne scenariusze):

a) na rynek wchodzi azjatycki podmiot, który oferuje zbliżone produkty po znacznie niższych cenach, po których produkcja rynkowa jest nieopłacalna. W wyniku tego podmiot zaprzestaje produkcji 700 szt. produktów sprzedawanych na rynku (prowadzi produkcję 300 szt. na dotychczasowych warunkach na potrzeby realizacji kontraktu);

b) maszyna ulega uszkodzeniu, w wyniku czego miesięczna wydajność spadła do 340 szt. Sprzedaż 340 szt. na rynku oznaczałaby, że realizowana marża brutto (przychody – koszty zmienne) nie pokrywałaby kosztów stałych (np. amortyzacji), jednak 300 szt. sprzedawanych jest na podstawie kontraktu;

c) spadły ceny rynkowe analizowanych maszyn, w wyniku czego wchodząca na rynek konkurencja oferuje produkty po niższych cenach, przy których sprzedaż produktów przez podmiot X jest nieopłacalna.

W każdym z trzech wskazanych wariantów można mówić o wystąpieniu wyraźnej przesłanki utraty wartości dla posiadanej maszyny – istotnie spadły jej potencjał użytkowy i możliwość ekonomicznego wykorzystania.

Jeżeli w przedstawionym przykładzie zdyskontowane przepływy netto realizowane na zawartym kontrakcie (wpływy z kontraktu pomniejszone o odpowiednie wydatki) przewyższają wartość bilansową maszyny, to podmiot X nie ujmuje odpisu aktualizującego, mimo że podejście takie wydaje się uzasadnione. Brak ujęcia odpisu wynika tutaj z posiadania przez jednostkę nieujętego zasobu – umowy na dostawy, która jest na tyle korzystna, że zablokuje ujęcie odpisu. Z ekonomicznej perspektywy przedstawiona sytuacja oznacza hipotetyczne aktywowanie w wartości składnika (maszyny) wartości niematerialnej, która nie podlega odrębnemu ujęciu. Wartość składnika ujętego jest ekonomicznie zastępowana przez wartość składnika lub grupy pozycji nieujętych. Problem ten może dotyczyć również zastępowania ujętych wartości niematerialnych przez nieujęte. Przykład 2 ilustruje taką sytuację⁹.

Przykład 2

Spółka A prowadzi działalność w sektorze telekomunikacyjnym. W 1998 r. jednostka wygrywa przetarg na koncesję umożliwiającą prowadzenie działalności jako niezależnemu operatorowi telefonii stacjonarnej (zwanemu dalej NOL, czyli niezależnym operatorem lokalnym). W ramach koncesji udzielonej na 15 lat podmiot A ma

⁹Przedstawiony przykład obrazuje rzeczywistą sytuację prawną, która wystąpiła w Polsce w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. [Ladziński, Woźny 2002]. W przykładzie założono, że spółka stosuje MSR.

prowadzić działalność w ramach określonej strefy numeracyjnej (strefa jest zbliżona do obszaru województwa w ramach starego podziału administracyjnego kraju). Wysoka wielomilionowa opłata za koncesję stanowiąca jej wartość początkową rozbita jest na kilka transz, które są stopniowo regulowane przez spółkę. W 2000 r. przyjęta zostaje zmiana prawa telekomunikacyjnego¹⁰, która od 1 stycznia 2001 r. istotnie liberalizuje rynek telekomunikacyjny. Nowe podmioty wchodzące na ten rynek nie muszą kupować kosztownych koncesji – są zobowiązane do wpłacenia jedynie opłaty administracyjnej. Na mocy przyjętego prawa koncesja nabyta przez spółkę A zostanie przekwalifikowana na zezwolenie, które umożliwi jej prowadzenie działalności na identycznych zasadach jak nowym konkurentom wchodzącym na rynek. Z chwilą zliberalizowania rynku uprawnienia koncesyjne uzyskane przez ten podmiot stały się *de facto* bezwartościowe¹¹. Przedstawiona sytuacja stanowi przesłankę utraty wartości.

Koncesja przekształcona w zezwolenie cały czas jest wykorzystywana w prowadzonej działalności i przyczynia się do generowania przepływów pieniężnych. Analiza utraty jej wartości w kontekście wskazanych rozwiązań opierających się na wartości użytkowej wymaga jej przeprowadzania dla całego ośrodka generującego przepływy pieniężne, którym może być cała spółka A. W przypadku gdy zdyskontowane przepływy pieniężne dla grupy aktywów, a w niektórych przypadkach dla całej firmy, pokrywają wartość aktywów z tej grupy, to jednostka nie ujmuje odpisu aktualizującego mimo wyraźnej utraty wartości przez ujmowaną licencję/zezwoenie. Z ekonomicznego punktu widzenia nie oznacza to jednak, że koncesja przekształcona w zezwolenie nie utraciła na wartości. Ujęcie odpisu zostało zniwelowane przez wysokie przepływy pieniężne netto, które są generowane dzięki nieujętej wartościom niematerialnym, takim jak znak towarowy, kontakty z kontrahentami, marka itp. Z ekonomicznego punktu widzenia to ich wartość zostaje przeniesiona na wartości pozycji niematerialnej ujętej w sprawozdaniu. Można zatem mówić o ekonomicznym zastępowaniu pozycji ujętych przez pozycje nieujęte.

Zbliżony do przedstawionego problem zastępowania pozycji ujętych przez nieujęte może pojawić się np. w przypadku testów na utratę wartości wartości firmy, co ma istotne znaczenie zwłaszcza w sytuacji, gdy jednostka stosuje MSR (wartość firmy nie jest amortyzowana). Ujęta w związku z połączeniem jednostek gospodarczych wartość firmy może z ekonomicznego punktu widzenia z upływem czasu lub w wyniku pewnych zdarzeń gospodarczych stracić swoją ekonomiczną przydatność, jednak ze względu na wysokie przepływy osiągnięte dzięki wewnętrznie generowanym wartościom niematerialnym, w tym wewnętrznie generowanej wartości firmy odpis jest blokowany. Z ekonomicznej perspektywy wewnętrznie wygenerowane

¹⁰ Sejm przyjmuje ustawę z dnia 21 lipca 2000 r. Prawo telekomunikacyjne.

¹¹ Zmiana stanu prawnego umożliwiająca każdemu podmiotowi świadczenie stacjonarnych usług telefonicznych pozbawia spółkę A uprawnień do funkcjonowania w duopolistycznym modelu rynku, nabytych w ramach koncesji (w danej strefie zgodnie z prawem miały funkcjonować podmiot niezależny (NOL) oraz TP SA).

składniki przyczyniające się w dużym stopniu do generowania przepływów pieniężnych zastępują pozycje wykazywane w sprawozdaniu¹².

Problem aktywowania wartości niematerialnych uwydatnia się jeszcze bardziej w kontekście odwracania odpisów aktualizujących. Wzrost wartości użytkowej powodujący wzrost wartości odzyskiwalnej i przez to odwrócenie odpisu może wynikać z wewnętrznie wytworzonej marki, dobrych relacji czy wiążących umów z kontrahentami, wiedzy i umiejętności pracowników itp., nie zaś zmiany użyteczności ekonomicznej, wydajności itp. składnika, dla którego odpis jest odwracany. W takim przypadku odwrócenie odpisu aktualizującego oznacza ujęcie wartości niematerialnych wygenerowanych wewnętrznie w wartości pozycji wykazywanych w bilansie. Poniższy przykład teoretyczny omawia ten problem.

Przykład 3

Spółka Omega posiada na koniec 2010 r. specjalistyczną linię produkcyjną o wartości bilansowej (netto) 2 mln zł, która jest wykorzystywana w produkcji wyrobu X. W związku ze zmianami technologicznymi w produkcji oraz w związku ze spadającym popytem na ów produkt jednostka przeprowadza test na utratę wartości. Na podstawie przeprowadzonych analiz kierownictwa oszacowana zostaje wartość użytkowa linii produkcyjnej na poziomie 1400 tys. zł, wartość godziwa zaś (pomniejszona o koszty zbycia) na 800 tys. zł. Stosując procedury rachunkowości (wymagania KSR 4 lub MSR 36), spółka Omega ujmuje na koniec 2010 r. odpis aktualizujący w wysokości 0,6 mln zł (2 – 1,4 mln zł) dla rzeczowych aktywów trwałych.

W 2011 r. nowy dyrektor marketingu podejmuje akcję mającą na celu zbudowanie znaku towarowego wyrobu X oraz marki spółki Omega. W wyniku przeprowadzonych działań marketingowych, a także dużego zaangażowania pracowników działu sprzedaży istotnie wzrasta rynkowy popyt na ten produkt, a spółka Omega podpisuje cztery kilkuletnie kontrakty z określoną siecią marketów na jego dostawę.

Na koniec 2011 r., w związku ze zmianą sytuacji finansowej, przeprowadzona zostaje analiza ukierunkowana na weryfikację, czy utrzymywanie odpisu aktualizującego dla linii produkcyjnej jest zasadne. W wyniku przeprowadzonych szacunków, uwzględniających nowe prognozy przepływów zarówno ze sprzedaży rynkowej, jak i ze sprzedaży na podstawie umów terminowych oszacowana zostaje wartość użytkowa na poziomie 3 mln zł (wartość godziwa pomniejszona o koszty zbycia wynosi 770 tys. zł). Na podstawie stosowanych regulacji rachunkowości spółka Omega na koniec 2011 r. odwraca ujęty wcześniej odpis – kwota 0,59 mln zł¹³ podwyższa wartość linii produkcyjnej i odnoszona jest na wynik finansowy.

¹² Istotnym problemem związanym z wykorzystaniem wartości użytkowej (wskazanim w poprzednim punkcie) jest to, że nie można jednoznacznie wskazać, w jakim zakresie poszczególne pozycje, w tym niematerialne, przyczyniają się do generowania przepływów pieniężnych.

¹³ Regulacje zarówno krajowe (KSR 4), jak i międzynarodowe (MSR 36) przewidują, że kwota odwróconego odpisu nie może powodować wzrostu wartości składnika powyżej kwoty, która byłaby

W przedstawionej sytuacji kwota podwyższająca wartość linii produkcyjnej wynika ze zmian prognoz przepływów pieniężnych, które można wiązać z zawartymi, wiążącymi umowami, wzrostem znaczenia znaku towarowego, a także działaniami marketingowymi i zaangażowaniem pracowników działu sprzedaży. Z ekonomicznego punktu widzenia to właśnie te elementy są aktywowane w wartości linii produkcyjnej jako część odwracanego odpisu, nie zaś część poniesionego w przeszłości kosztu.

W podobny sposób w wartości bilansowej środków trwałych, wartości niematerialnych i prawnych itp., dla których w przeszłości ujęto odpis aktualizujący, może być aktywowana, w całości lub w części, wewnętrznie generowana wartość firmy. W przykładzie 4 rozważono to zagadnienie.

Przykład 4

Spółka X produkuje określone wyroby. W wyniku spadku ich cen rynkowych oraz zmniejszenia potencjału produkcyjnego spowodowanego częściowym uszkodzeniem linii produkcyjnej jednostka dokonała oszacowania wartości użytkowej¹⁴ i ujęła odpis aktualizujący dla ośrodka generującego przepływy pieniężne. Chcąc poprawić rentowność sprzedaży, jednostka przeprowadziła restrukturyzację, w wyniku której zwiększono wydajność procesów, co pozwoliło zredukować koszty pracowni-
cze oraz zmniejszyło zużycie materiałów i energii. Obniżenie kosztów pozwoliło na skuteczne konkurowanie na rynku, do czego istotnie przyczynili się nowo zatrudnieni specjaliści działu sprzedaży. W konsekwencji podjętych działań jednostka na koniec kolejnego okresu zweryfikowała wartość użytkową całego ośrodka i dokonała odwrócenia odpisów aktualizujących ujętych aktywów.

Jak obrazuje to przedstawiony przykład, w wartości ujętych składników została aktywowana wewnętrznie wygenerowana wartość firmy – wzrost efektywności procesów oraz kapitał intelektualny. Wielkość ta nie została ujęta bezpośrednio, lecz poprzez wycofanie odpisów ujętych w przeszłości. Oznacza to, że z perspektywy przepływów zastosowanie regulacji MSR 36 i KSR nr 4 skutkuje ujęciem pozycji, która teoretycznie nie kwalifikuje się do ujęcia (zabrania tego MSR 38). Co więcej, wartość ta ujmowana jest w wartości np. rzeczowych aktywów trwałych, a nie niematerialnych.

Przedstawione sytuacje pokazują, że częściowe wykorzystanie wartości użytkowej, wynikające z zastosowania niektórych regulacji, może zniekształcać obraz podmiotu przez np. aktywowanie nieujętych wartości niematerialnych, takich jak wewnętrznie wygenerowana wartość firmy, kontrakty, znaki towarowe i firmowe, patenty, licencje, koncesje itp.

dla niego wykazana w danym dniu, gdyby nie nastąpiła utrata wartości. Z tego względu założono odwrócenie odpisu jedynie w wysokości 0,59 mln zł, a nie 0,6 mln zł. Różnica 0,01 mln zł może tutaj oznaczać dodatkową amortyzację za 2011 r., która zostałaby naliczona, gdyby wartość składnika na koniec 2010 r. nie była aktualizowana.

¹⁴ W przykładzie przyjęto założenie, że wyznacznikiem wartości odzyskiwalnej jest wartość użytkowa.

6. Zakończenie

Rzetelne odzwierciedlenie wartości posiadanych zasobów stanowi duże wyzwanie dla rachunkowości przedsiębiorstwa funkcjonującego w złożonym i zmiennym otoczeniu. W kontekście przyjętego podejścia bilansowego oraz tradycyjnej wyceny w koszcie historycznym szczególne miejsce zajmują testy sprawdzające odzyskiwalność wykazywanych pozycji. Obowiązująca definicja aktywów wskazuje na możliwość czerpania korzyści ekonomicznych z wykazywanego składnika aktywów, dlatego większość testów na utratę wartości sprowadza się do porównania bieżącej wartości bilansowej pozycji z kwotami możliwymi do odzyskania z jej sprzedaży lub gospodarczego wykorzystania. Wśród rozwiązań przyjętych przez polskie (KSR 4) i międzynarodowe (MSR 36) regulacje na uwagę zasługuje konieczność ustalania wartości odzyskiwalnej stanowiącej wyższą z dwóch parametrów wyceny: wartości godziwej pomniejszonej o koszty zbycia (sprzedaży) i wartości użytkowej.

Wykorzystanie wartości użytkowej opartej na prognozach i oczekiwaniach kierownictwa odnośnie do wykorzystania pewnej grupy posiadanych lub kontrolowanych zasobów może powodować sprzeczne podejście do wykazywania wartości niematerialnych w sprawozdaniu finansowym. Z jednej strony regulacje rachunkowości (polskie i międzynarodowe) zakazują aktywowania wytworzonych we własnym zakresie wartości niematerialnych (z pewnymi wyjątkami dotyczącymi prac rozwojowych). Z drugiej, odniesienie do przepływów generowanych przez jednostkę gospodarczą, które to przepływy mogą być pod dużym wpływem nieujętych wartości niematerialnych, takich jak np. organizacja jednostki, kontrakty terminowe, efekt synergii, umiejętności pracowników itp., powoduje, że wielkości takie mogą być od strony ekonomicznej uwzględniane w wartości pozycji ujętych. Z perspektywy ekonomicznej może zachodzić tutaj proces zastępowania pozycji ujętych przez zasoby nieujęte, a także możliwość ich bezpośredniego aktywowania w wartości innych pozycji w przypadku odwracania wcześniej ujętych odpisów aktualizujących.

Przedstawiona analiza uwidacznia, że w niektórych przypadkach wartość ustalona zgodnie z przyjętymi zasadami rachunkowości dla ustalenia odpisów aktualizujących nie odzwierciedla fenomenu ekonomicznego, jaki powinna odzwierciedlać (spadek potencjału ekonomicznego lub/i użytkowego konkretnego składnika). Wydaje się, że alternatywą dla obowiązującego obecnie rozwiązania odnoszącego się do utraty wartości i wykorzystującego wartość użytkową może być zastosowanie bieżącego kosztu (kosztu odtworzenia lub zastąpienia) lub wartości rynkowej (godziwej). W przypadku wykorzystania którejś z tych miar wartość użytkowa mogłaby być wykorzystywana jako parametr pomocniczy, wskazujący, czy pierwotnie oczekiwane korzyści są dalej oczekiwane z perspektywy dnia wyceny. W przypadku przyjęcia kosztu bieżącego jako podstawy odniesienia przy ustalaniu aktualizacji wartości kwota zdyskontowanych przepływów pieniężnych mogłaby być stosowana jako parametr sprawdzający, czy odtworzenie składnika byłoby zasadne.

Literatura

- Barth M., Landsman W., *Fundamental issues related to using fair value accounting for financial reporting*, „Accounting Horizons” 1995, Vol. 9, No 4.
- Krajowy Standard Rachunkowości nr 4 „Utrata wartości aktywów”, Ministerstwo Finansów RP, <http://www.mf.gov.pl/dokument.php?const=1&dzial=74&id=17731&typ=news> (28.09.2011).
- Ladziński A., Woźny P., *Prawo telekomunikacyjne a obowiązek uiszczenia opłat koncesyjnych*, „Prawo i Ekonomia w Telekomunikacji” 2002, nr 1.
- Michalak M., *Wartość ekonomiczna jako wyznacznik utraty wartości aktywów*, [w:] M. Walczak (red.), *Międzynarodowe i polskie regulacje rachunkowości w praktyce*, Difin, Warszawa 2003.
- Michalak M., *Utrata wartości aktywów – wymogi polskiego prawa bilansowego na tle rozwiązań międzynarodowych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 18 (74), Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2004.
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.
- Rosenfield P., *Prospects: A missing piece of current selling price reporting*, „Abacus” 2008, Vol. 44, No 1.
- Sobańska I. (red.), *Rachunek kosztów i rachunkowość zarządcza. Najnowsze tendencje, procedury i zastosowanie w przedsiębiorstwie*, C.H. Beck, Warszawa 2006.
- Urbanek G., *Wycena aktywów niematerialnych przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa 2008.
- Ustawa z dnia 21 lipca 2000 r. Prawo telekomunikacyjne, DzU 2000 nr 73, poz. 852.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, DzU 2009 nr 152, poz. 1223 z późn. zm.
- Walińska E., *Bilans jako fundament sprawozdawczości finansowej w kontekście zmian współczesnej rachunkowości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

RECOGNITION OF INTERNALLY GENERATED INTANGIBLE RESOURCES IN VALUE OF OTHER ASSETS – QUESTIONABLE ISSUES

Summary: The article refers to a usage of value in use when measuring some items under Polish and international regulations. The value in use defined as discounted amounts of future net cash flows relating to the use of one or some resources reflects benefits that will be realized in future in accordance with managers' expectations. As it is discussed future inflows of cash may be influenced both by items recognized in a financial statement as well as by those which do not fulfill recognition criteria. In this context there is analysed the problem of recognition of internally generated intangible resources in value of other assets, which may take a form of replacing the value of items recognized as well as the capitalization of unrecognized assets when the impairment loss is reversed.